

DINIY RADIKALIZM VA UNING JAMIYATGA SALBIY TA'SIRI

X.Samatov

Ilmiy rahbar.

Toshkent Axborot Texnologiyalari Universiteti Samarqand filiali

DI-24-07 guruh talabasi.

Qalandarov asilbek

Elektron pochta manzili: kdrjahongeer@gmail.com<https://doi.org/10.5281/zenodo.15379333>

Annotatsiya. Mazkur maqolada zamonaviy davrda dolzarb bo'lgan diniy radikalizm hodisasi va uning jamiyat hayotiga salbiy ta'siri yoritilgan. Diniy radikalizm — bu din nomi bilan niqoblangan, mutaassiblik va zo'ravonlikni targ'ib qiluvchi noto'g'ri tushunchalar yig'indisi ekani ta'kidlanadi. Maqolada diniy radikalizmning ildizlari, uning shakllanish sabablari, yoshlar ongiga qanday ta'sir o'tkazishi va jamiyatda qanday ijtimoiy bo'linishlarga olib kelishi tahlil qilinadi. Ayniqsa, radikal g'oyalar orqali tinchlik va barqarorlikka rahna solinishi, ijtimoiy nizolar, nafrat va diniy murosasizlik kuchayishi holatlari misollar bilan ko'rsatib beriladi. Shuningdek, maqolada radikalizmga qarshi kurashda sog'lom diniy ma'rifat, to'g'ri tarbiya va ommaviy axborot vositalarining o'rni ham muhim o'rin tutishi haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: Diniy radikalizm, Radikalizm, Ekstremizm, Hanbaliy mazhabi, “Radik” (ildizga qaytish), Qur'oni Karim, Sahih al-Buxoriy, Sahih Muslim, Musnad Ahmad ibn Hanbal, Ibn Taymiyya, Ibn Qayyim al-Javziyya, Zo'ravonlik, Murosasizlik, Bag'rikenglik, Tinchlik, Adolat, Ijtimoiy adolatsizlik, Ijtimoiy beqarorlik, Internet va ijtimoiy tarmoqlar.

Kirish: Hozirgi globallashuv davrida insoniyat oldida turgan eng dolzarb muammolardan biri — bu diniy radikalizm xavfi bo'lib qolmoqda. Axborot texnologiyalari jadal rivojlanib, har qanday g'oya tez tarqalayotgan bir davrda noto'g'ri talqin qilingan diniy tushunchalar, ayniqsa, yoshlar ongiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Diniy radikalizm — bu din niqobi ostida mutaassiblik, zo'ravonlik va murosasizlikni targ'ib qiluvchi zararli g'oyalar yig'indisidir. Bunday yondashuv nafaqat din mohiyatiga zid, balki jamiyat barqarorligi, tinchligi va taraqqiyotiga jiddiy tahdid soladi.

Islom dini aslida tinchlik, bag'rikenglik va adolat dini ekaniga qaramay, ayrim guruhlar uni noto'g'ri talqin qilib, radikal qarashlar bilan jamiyatda bo'linish, ixtilof va nizolarni yuzaga keltirmoqda. Ushbu maqolada diniy radikalizmning mohiyati, uning paydo bo'lish sabablari, yoshlar ongiga salbiy ta'siri va jamiyatdagi zararli oqibatlari tahlil qilinadi.

Asosiy qism: Diniy radikalizmning sabablari, ko'rinishlari va jamiyatga salbiy ta'siri

1. Diniy radikalizm tushunchasi

Diniy radikalizmning zamirida turgan asosiy tushuncha — bu diniy g'oyaning noto'g'ri talqin qilinishidir. Radikalizm arab tilidagi “radik” so'zidan olingan bo'lib, ildizga qaytish, qat'iylik degan ma'noni anglatadi. Ammo diniy kontekstdagi radikalizm bu so'zning salbiy tusga ega bo'lgan ko'rinishi bo'lib, u dinni haddan tashqari qattiq, tor doirada talqin qilish orqali zo'ravonlik, murosasizlik va mutaassiblikni targ'ib qiladi. Aslida Islom dini bag'rikenglik, tinchlik va adolatga asoslanadi.

Shunga qaramay, diniy savodsizlik, noto'g'ri tushunish, ijtimoiy muammolar va ayrim g'arazli kuchlar ta'sirida shakllanayotgan radikal qarashlar bugungi kunda jamiyat barqarorligiga jiddiy xavf tug'dirmoqda. Quyida diniy radikalizmning kelib chiqish sabablari, asosiy ko'rinishlari va jamiyatga ta'siri haqida batafsil so'z yuritiladi.

I. Diniy radikalizmning lug'aviy va istilohiy ma'nosi

Radikalizm so'zi lotincha "radix" – ildiz degan so'zdan olingan bo'lib, biror masalaga haddan tashqari chuqur, keskin va murossasiz yondashuvni anglatadi.

Diniy radikalizm esa bu — diniy aqidalarni asl mohiyatidan ajratib, uni murossasizlik, mutaassiblik va zo'ravonlik asosida talqin qilishdir. Bu holatda dinni faqat jazolovchi, hukm chiqaruvchi kuch sifatida tushunish va boshqa fikr yoki e'tiqodlarga nisbatan qat'iy rad etish holatlari namoyon bo'ladi.

Muhaddis va faqih Ahmad ibn Hanbal (rahmatullohi alayh) o'zining "Musnad" asarida e'tiqod va amalni Qur'on va sahih Sunnat asosida tushunishga urg'u beradi va bu masalada haddan oshish (ghuluw)dan ogohlantiradi. Hanbaliy mazhabi — Islomni asl holicha saqlash tarafdori sifatida radikal talqinlarni qoralaydi.

Zamonaviy radikal oqimlar ko'pincha Qur'on oyatlarini yoki hadislarini **kontekstdan ajratib**, yolg'on targ'ibotga xizmat qildirishadi. **Hanbaliy ulamolari** esa matnni **asabiyatsiz, izchil va dalilga asoslangan** talqin etishga da'vat qilgan. Ularning yondashuvi musulmonlarning jamiyatda osoyishtalik va o'zaro hurmat asosida yashashga xizmat qiladi.

II. Radikalizm va ekstremizm o'rtasidagi farq

Ko'p hollarda radikalizm va ekstremizm sinonim sifatida qo'llanadi, ammo ular orasida nozik farq bor. **Radikalizm** — fikrda yoki tushunchada haddan tashqari ketish bo'lsa, **ekstremizm** — bu fikrni amalda tajovuzkor shaklda namoyon qilishdir. Har bir ekstremist — radikal bo'lishi mumkin, lekin har bir radikal ekstremist emas.

Hanbaliy mazhabida ham, xususan, **Ibn Taymiyya** (rahmatullohi alayh) o'z asarlarida diniy masalalarda haddan oshganlar haqida ogohlantirgan. U "dinda haddan oshgan har qanday amal, Rasululloh (s.a.v.) Sunnatidan chetga chiqadi" degan fikrni ilgari suradi.

Radikalizm ko'proq **g'oyaviy darajadagi murossasizlik** bo'lsa, ekstremizm bu g'oyaning **praktik, tajovuzkor harakatlar bilan ifodalanishi** hisoblanadi. Masalan, radikal fikrli kishi o'z e'tiqodidan boshqacha qarashlarni qat'iy rad etadi, lekin ekstremist bo'lsa, bu rad etishni tajovuz, zo'ravonlik yoki terror harakatlari orqali amalga oshiradi.

"Har kim Allohning nozil qilgan hukmini emas, balki o'z havo-nafsiga binoan odamlarga zo'ravonlik qilsa, u zolimdir."

Bundan tashqari, **ekstremizm bugungi kunda ijtimoiy tarmoqlar orqali yoshlar ongiga tezda singmoqda**. U yerda ko'pincha Hanbaliy mazhabi nomidan noto'g'ri, kontekstdan uzib olingan fatvolar tarqatiladi. Bunday noto'g'ri talqinlarga qarshi, **Hanbaliy mazhabining haqiqiy manbalari va salohiyatli ulamolarining ijihodlari** asosida sog'lom ta'lim berish juda muhimdir.

III. Diniy radikalizmning muqaddas manbalarga zidligi

Qur'oni karimda va sahih hadislarida dinda ortiqcha yuklanish, zo'ravonlik va mutaassiblik qat'iy rad etiladi. "**Dinda zo'ravonlik yo'qdir**" (Baqara surasi, 256-oyat) oyati buning aniq dalilidir. Rasululloh (s.a.v.) hadislarida ham "dinda ortiqcha ketganlar halok bo'ladi" (Imom Muslim rivoyati) deb ogohlantirilgan.

Hanbaliylar ushbu manbalarga asoslanib, diniy amallarni haddan tashqari og'irlashtirish yoki zo'ravonlik orqali dinni yoyishga urinishni man qildilar.

Ibn Qayyim al-Jawziyya (Ibn Taymiyya shogirdi) yozganidek: “Rahm-shafqat Islom asosidir, zulm va majburlash esa dinga xiyonatdir.”

Shunday qilib, diniy radikalizmni tashuvchi qarashlar, haqiqatan ham, nafaqat muqaddas manbalarga, balki Islomning insoniyatga yo‘l ko‘rsatadigan mehr-muhabbat va adolatga asoslangan haqqoniy g‘oyalarga ham zid keladi.

2. Radikalizmning kelib chiqish sabablari

Diniy radikalizm, asosan, bir qator ijtimoiy, diniy va siyosiy omillarning birlashuvi natijasida yuzaga keladi. Bu fenomenning asosiy sabablaridan biri — diniy ta’limotning noto‘g‘ri talqini bo‘lib, bu radikal guruhlar tomonidan o‘z manfaati uchun ishlatiladi.

Shuningdek, jamiyatdagi iqtisodiy adolatsizlik, ijtimoiy beqarorlik va ta’limning yetishmovchiligi yoshlarni radikal g‘oyalar va ekstremistik harakatlarga jalb qiladi. Yana bir muhim omil — internet va ijtimoiy tarmoqlardagi radikal targ‘ibotning tez tarqalishi. Ushbu omillar o‘zaro ta’sir qilib, jamiyatda diniy radikalizmni kuchaytiradi va yoshlarni zararli yo‘nalishlarga undaydi.

1. Diniy ta’limotning noto‘g‘ri talqini va diniy e’tiqoddagi xatoliklar

Diniy ta’limotning noto‘g‘ri talqini va diniy e’tiqoddagi xatoliklar

Radikalizmning asosiy sabablaridan biri — diniy ta’limotlarning noto‘g‘ri talqini. Ba’zi guruhlar diniy e’tiqodlarni o‘z manfaatlarini uchun noto‘g‘ri talqin qilib, diniy radikalizmni targ‘ib qiladilar. Bunday holatlar quyidagicha bo‘lishi mumkin:

- **Hadislar va Qur’on oyatlarini kontekstdan ajratish:** Radikal guruhlar diniy matnlarni o‘zlarining siyosiy yoki ekstremistik g‘oyalarga moslab talqin qiladilar. Bu holat, aslida, islomning asosiy g‘oyalarga zid keladi.

- **Diniy fanlardan yetarli darajada xabardor bo‘lmaslik:** Odamlar diniy ilmlarni o‘rganmasdan, faqatgina soxta ma’lumotlarga asoslanib radikal g‘oyalarni qabul qilishadi.

Bunday holat, ularning e’tiqodlarini xatoliklarga olib keladi.

- **Hanbaliy mazhabining an’analarga qarshi chiqish:** Hanbaliy mazhabida Qur’on va hadislar aniq va qat’iy talqin qilinadi. Ammo ba’zi guruhlar bu qoidalarni o‘zlarining shaxsiy g‘oyalarga moslashtirib, radikal yo‘nalishlarni qo‘llab-quvvatlashadi.

- **Diniy ekstremizmni oqlash:** Noto‘g‘ri talqin qilingan diniy tushunchalar orqali, ba’zi guruhlar zo‘ravonlikni va murosasizlikni oqlashga harakat qiladilar, bu esa jamiyatdagi barqarorlikni buzadi.

II. Ijtimoiy adolatsizlik va iqtisodiy muammolar

Radikalizmning boshqa bir sabab — ijtimoiy adolatsizlik va iqtisodiy muammolardan kelib chiqadi. Diniy radikalizm ko‘pincha yoksullik, ta’lim tizimining yetishmovchiligi va ijtimoiy beqarorlikdan ta’sirlangan aholida tarqaladi. Jamiyatdagi iqtisodiy tengsizlik va yoshlarning kelajakka bo‘lgan ishonchsizligi radikal g‘oyalarga oshkora moyillikni keltirib chiqaradi. Hanbaliy mazhabida ta’limotlar mavjud ijtimoiy muammolarni hal qilishga qaratilgan bo‘lsa-da, ayrim guruhlar bu tizimni o‘z manfaati uchun noto‘g‘ri ishlatib, odamlarni isyonkorlikka undashadi.

III. Internet va ijtimoiy tarmoqlardagi radikal targ‘ibot

Bugungi kunda internet va ijtimoiy tarmoqlar diniy radikalizmning tez tarqalishiga sabab bo‘layotgan eng muhim omillardan biridir. Diniy fanlarni yetarli darajada bilmagan va ishonchli diniy manbalarni tekshirmagan shaxslar internetda radikal guruhlarining ta’siriga tushib qolishlari mumkin. Hanbaliy mazhabiga oid to‘g‘ri diniy ma’lumotlar tarmoqda kam tarqaladi, bu esa radikal g‘oyalarni qo‘llab-quvvatlovchilarga imkon yaratadi.

Radikal guruhlar internet orqali o'zlarining ekstremistik g'oyalarini keng auditoriyaga tarqatadi va yoshlarni jamiyatda o'z o'rnini topa olmaydigan kishi sifatida ko'rsatib, ularni radikal qarashlarga undaydi. Shuningdek, ijtimoiy tarmoqlarda diniy ekstremizmga qarshi kurashishga doir ta'limotlar kam uchraydi va shu sababli, yoshlar axborotning noto'g'ri manbalariga duchor bo'lishadi.

Ijtimoiy tarmoqlar esa, ko'pincha, ular uchun o'z g'oyalarini ifoda etish va keng auditoriyaga tarqatishning oson va samarali yo'li bo'lib xizmat qiladi. Internetda diniy ekstremizmga qarshi kurashish va to'g'ri diniy bilimlarni taqdim etish uchun jiddiy mehnat talab etiladi, chunki foydalanuvchilar ko'p hollarda ishonchsiz va noto'g'ri ma'lumotlarga ishonishlari mumkin.

3. Jamiyatga salbiy ta'siri

Diniy radikalizm jamiyatga bir nechta salbiy ta'sirlar ko'rsatadi. Bu ta'sirlar nafaqat ijtimoiy barqarorlikka, balki inson huquqlari, dinlararo bag'rikenglik va millatlararo totuvlikka ham salbiy ta'sir ko'rsatadi. Diniy radikalizm, ayniqsa, yoshlar orasida tez tarqalishi mumkin, chunki ular o'ziga o'xshash, noaniq va tezkor g'oyalarni qabul qilishga moyil bo'lishadi. Shuningdek, radikal g'oyalar ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy tizimlarning ishlashiga to'sqinlik qilib, muayyan guruhlarini yo'qotishga va zararli siyosatlarni amalga oshirishga undaydi.

1. Ijtimoiy bo'linish va qarama-qarshiliklar

Diniy radikalizm jamiyatda ijtimoiy bo'linishni kuchaytiradi. Bu bo'linish diniy, etnik yoki siyosiy asosda yuzaga kelishi mumkin. Radikal g'oyalar nafaqat jamiyatning bir qismini bir-biriga qarshi qo'yadi, balki ularning o'rtasida qarama-qarshiliklarni ham kuchaytiradi.

Natijada, jamiyatning yagona va birlashtiruvchi qadriyatlari zaiflashadi.

a) **Diniy bo'linish**

Radikal guruhlar, o'z qarashlarini boshqa musulmonlarga yoki boshqa diniy oqimlarga qarshi o'rgatishadi. Shu bilan birga, ular o'zlarini "haqiqiy" musulmon deb hisoblab, boshqa e'tiqodlarni noto'g'ri yoki past deb bilishadi.

b) **Etnik va milliy ajralish**

Radikal g'oyalar jamiyatda etnik va milliy bo'linishni ham kuchaytiradi. Masalan, ayrim radikal guruhlar o'z milliy yoki etnik guruhlarini ustun qo'yishga harakat qilib, boshqa millat yoki etnik guruhlarini kamsitishadi.

c) **Siyosiy bo'linish**

Diniy radikalizm siyosatga ham ta'sir ko'rsatadi. Radikal guruhlar, o'zlarining siyosiy qarashlarini kuchaytirib, jamiyatda siyosiy polarizatsiyani kuchaytiradi. Ular **Diniy** o'z hukumatlariga qarshi chiqib, diniy davlatni tashkil qilishni talab qilishadi.

II. Zaharli siyosat va zo'ravonlikka da'vat

Diniy radikalizm, shuningdek, jamiyatda siyosiy muammolarga olib keladi. Radikal guruhlar o'z g'oyalarini amalga oshirish uchun zo'ravonlikni oqlaydi va siyosiy tizimlarni zaiflashtirishga harakat qiladi. Ushbu guruhlar o'z siyosiy manfaatlarini amalga oshirish uchun, ko'pincha tinch aholiga qarshi zo'ravonlik harakatlarini amalga oshiradilar. Zo'ravonlik va murosasizlikni targ'ib qiladigan radikalizm jamiyatda tartibsizlik va qo'rquvni kuchaytiradi.

III. Zaharli siyosat va zo'ravonlikka da'vat

Diniy radikalizm ijtimoiy birlikni buzadi va turli din va madaniyatlarni birlashtiruvchi totuvlikni yo'q qiladi. Diniy ekstremistlar boshqa e'tiqodlar yoki etnik guruhlariga qarshi nafratni o'rgatadi, bu esa dinlararo va millatlararo muloqotni qiyinlashtiradi.

Diniy radikalizmning kuchayishi bilan birga, jamiyatda murosasizlik, ajralishlar va millatlararo nizolar ham keskinlashadi.

Diniy radikalizmning jamiyatga ta'siri, ayniqsa, diniy va madaniy totuvlikni buzishi bo'yicha, quyidagi sahih hadislarni keltirish mumkin:

Totuvlik va birlashuvga chaqiruv:

Rasululloh (s.a.v) shunday deganlar: *"Muminlar bir-birlariga rahm-shafqatda bir tana kabi bo'lishlari kerak. Agar bir a'zo og'riq sezsa, butun tana uning og'rig'ini his qiladi."* (Sahih al-Buxoriy, Hadis: 6011)

Ushbu hadis, jamiyatda muminlar orasida totalik, yordam va bir-birini qo'llab-quvvatlash zarurligini ta'kidlaydi. Diniy radikalizm, bu tushunchaga ziddir, chunki u diniy jihatdan farqli bo'lganlarni rad etishga va ajratishga undaydi, natijada ijtimoiy ajralish va bo'linish yuzaga keladi.

Birlik va murosaga da'vat: Rasululloh (s.a.v) yana bunday deganlar: *"Musulmon musulmonga hech qachon zulm qilmasligi kerak. Ular bir-biriga yordam berishlari lozim."* (Sahih Muslim, Hadis: 2580)

Bu hadis, jamiyatda insofli va murosali bo'lishning muhimligini ko'rsatadi. Radikal guruhlar, aksincha, o'zlariga qarshi bo'lganlarni nafrat va zo'ravonlik bilan ta'qib qilishadi, bu esa jamiyatni keskin ravishda bo'lishishga olib keladi.

XULOSA:

Diniy radikalizm jamiyatda ijtimoiy va madaniy bo'linishlarni keltirib chiqaradi, zo'ravonlikni targ'ib qiladi va diniy totuvlikni buzadi. Radikal g'oyalar jamiyatda ishonchsizlik va nafratni kuchaytirib, beqarorlikka olib keladi. Islomning haqiqatdagi g'oyalari esa, birlik va murosaga chaqiradi, bu diniy radikalizmga zid. Shu sababli, radikalizmni bartaraf etish uchun sog'lom diniy ma'rifat va ijtimoiy barqarorlikni saqlash muhimdir. Jamiyatda diniy bag'rikenglik va hamjihatlikni kuchaytirish, tinchlik va totuvlikni ta'minlash uchun zarurdir.

REFERENCES

1. **Muqaddas Qur'oni Karim**
2. **Sahih al-Buxoriy**– Muhammad ibn Ismoil al-Bukhari, *Sahih al-Bukhari*
3. **Sahih Muslim**– Muslim ibn al-Hajjaj, *Sahih Muslim*
4. **Musnad Ahmad ibn Hanbal**– Ahmad ibn Hanbal, *Musnad*, (Bayrut: Mu'assasa al-Risala).
5. **Ibn Taymiyya asarlari**– Taqi al-Din Ahmad ibn Taymiyya, *Majmu' al-Fatava* (Majmu'a fatovolari), Bayrut: Daru Ihya' al-Turath al-'Arabi.
6. **Ibn Qayyim al-Javziyya**– Muhammad ibn Qayyim al-Jawziyya, *Madarij as-Salikin* (Yo'l-yo'riq bosqichlari), Bayrut: Daru Ihya' al-Turath al-'Arabi.